

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ЛОГАЧОВА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 342.8 (477)

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДСЬКОГО
КОНТРОЛЮ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ВИБОРІВ ТА
РЕФЕРЕНДУМІВ В УКРАЇНІ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент **Кушніренко Олександр Георгійович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри конституційного права України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Петришин Олександр Віталійович**, Національна академія правових наук України, Президент;

– кандидат юридичних наук, доцент **Воронов Марк Миколайович**, Харківський національний університет імені В.Н Каразіна, завідувач кафедри конституційного, муніципального і міжнародного права.

Захист відбудеться 23 червня 2016 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано 23 травня 2016 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої ради**

В.Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вітчизняна юридична наука обумовлюється тим, що Україна як суверенна і незалежна, демократична, соціальна і правова держава не може існувати без розвитку громадянського суспільства. Становлення суспільства безпосередньо залежить від рівня розвитку демократичних основ держави, залученості громадян до вирішення суспільних та державних інтересів.

Важливою для розвитку громадянського суспільства є ступінь транспарентності органів державної влади та місцевого самоврядування, прозорість їх формування. У даному випадку повинна бути прозорою не лише їх робота, що спрямована на розвиток та формування громадянського суспільства, а й процес їх функціонування в рамках правового поля. Ефективним громадський контроль має бути не лише під час реалізації владних повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а й під час їх обрання представниками інтересів народу. Контроль і спостереження за діяльністю влади мають бути доступними та ефективними для громадян України.

Інститут громадського контролю на виборах та референдумах є новелою в національно-правовій доктрині. Необхідність даного дисертаційного дослідження обумовлена наявністю певної теоретичної та практичної прогалини в цій сфері, яка, на думку дисертантки, потребує негайного дослідження з огляду на те, що Україна прагне побудувати стійке громадянське суспільство, яке важко уявити без громадського контролю. Саме завдяки дієвому громадському контролю громадяни мають можливість спостерігати за діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування та відстоювати інтереси малозахисених верств населення. Ця проблема викликає загальний інтерес з огляду на проведення конституційної реформи.

Окремі питання розвитку та функціонування інститути громадського контролю в різні часи досліджували О. Ф. Андрійко, Р. Е. Арутюнян, М. Баймуратов, Ю. Г. Барабаш, О. Батанов, Ю. П. Битяк, С. Г. Братель, Я. Буздуган, Д. Валадес, М.М. Воронов, В. М. Гарашук, О. В. Головкін, А. О. Гончаров, С. Ф. Денисюк, П. В. Десятих, О. Джафарова, Н. А. Жук, С. М. Зубарев, О. М. Коломитцева, А. С. Крупник, С. М. Кушнір, О. Я. Лазор, О. Д. Лазор, В.В. Латишева, А.П. Мукшименко, Т. В. Наливайко, Н. Р. Нижник, С.Г. Ністратов, С. Новіков, М. Обод, М. В. Оніщук, О. Орловський, Б. А. Паршин, В. Ф. Петренко, О.В. Петришин, В.А. Попиков, Г. Я. Пришляк, В. В. Речицький, Л. П.

Рогатина, С. Саханенко, І. Д. Сліденко, О. І. Сушинський, М. В. Томенко, В. Л. Федоренко, О.Б. Федоровська, В. М. Шаповал, С. В. Шестак, О. М. Шустов, І. П. Яковлева, Т. Ф. Яременко та інші.

Однак і дотепер в сучасній науці недостатньо досліджені ряд питань, пов'язаних як з теоретичними, так і з практичними аспектами інституту громадського контролю, особливо при проведенні виборів та референдумів. Ця обставина, без сумніву, сповільнює розвиток громадянського суспільства та самого громадського контролю. Крім того, ставить під сумнів повноту реалізації конституційних прав і свобод громадян України, що закріплені в ст. 38 Конституції України. Таким чином, вказані обставини обумовлюють актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах та відповідно до цільової комплексної програми «Права людини і проблеми організації і функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування в умовах становлення громадянського суспільства» № 0106U002285.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є з'ясування правової природи конституційно-правових засад громадського контролю на виборах та референдумах в Україні, розкриття сутності та значення громадського контролю, виокремлення ролі та функцій громадського контролю під час виборчого та референдарного процесу, визначення форм громадського контролю під час проведення виборів і референдумів в Україні, розкриття позитивних та негативних аспектів практичної реалізації форм громадського контролю, обґрунтування необхідності запровадження конкретних практичних пропозицій щодо вдосконалення механізму громадського контролю на виборах та референдумах, що наблизить громадян до процесу обрання ними представників державної влади та місцевого самоврядування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- визначити поняття громадського контролю за виборами та референдумами в конституційному праві України (генеза та визначення поняття);
- встановити функції громадського контролю за виборами та референдумами в аспекті забезпечення повновладдя Українського народу;

- з'ясувати особливості референдуму за народною ініціативою як форму громадського контролю за державною владою;
- розкрити основні форми громадського контролю за проведенням виборів та референдумів в Україні;
- запропонувати класифікацію форм громадського контролю за проведенням виборів та референдумів в Україні;
- виокремити критерії подальшого розвитку інституту громадського контролю за виборами та референдумами в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з реалізацією громадянами права здійснювати громадський контроль під час виборів та референдумів.

Предметом дослідження є конституційно-правові засади громадського контролю під час проведення виборів та референдумів в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить загальнонауковий діалектичний метод та комплекс спеціальних методів і прийомів наукового пізнання. Саме за допомогою діалектичного методу проблему конституційного регулювання громадського контролю на виборах та референдумах проаналізовано у взаємозв'язку і взаємозалежності, цілісності, всебічності й динаміці (підрозділів 1.1, 1.2). Крім того, під час дисертаційного дослідження використовувались: порівняльно-правовий метод – для порівняльного аналізу практики реалізації громадського контролю у зарубіжних державах і в Україні (підрозділ 1.1, 2.1); історичний метод – для встановлення еволюції закріплення і використання форм громадського контролю на виборах та референдумах (підрозділ 1.1); системний метод – з метою розгляду конституційних засад громадського контролю він досліджується не відокремлено, а у сукупності з іншими чинниками та особливостями, що також впливають на розвиток громадянського суспільства (підрозділ 1.2); структурно-функціональний метод – з метою визначення та дослідження форм громадського контролю під час проведення виборів та референдумів в Україні (підрозділ 2.1, 2.2); метод прогнозування – з метою встановлення ефективності пропонованих положень розвитку громадського контролю (підрозділ 2.3). Використанням цих та інших методів наукового пізнання забезпечено одержання достовірних і обґрунтованих наукових результатів у дисертації, розкриття поставлених завдань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у з'ясуванні природи та сутності громадського контролю при проведенні виборів та референдумів в Україні, обґрунтовано низку теоретичних

положень і наукових висновків, представлені практичні рекомендації щодо напрямків вдосконалення правового регулювання відносин громадян та держави під час виборів та референдумів.

Уперше у вітчизняній науці:

- розроблено визначення громадського контролю на виборах та референдумах як активну діяльність громадян та представників громадянського суспільства, що полягає в об'єктивному спостереженні за діяльністю органів державної влади усіх рівнів, виявленні та своєчасному сповіщенні громадськість про зафіксовані факти порушення законів України під час реалізації громадянами своїх конституційних політичних прав;

- обґрунтовано існування таких функцій громадського контролю: корегуюча, правоохоронна, зовнішньополітична, інформаційна, виховна, аксіологічна, превентивна;

- виділяються і аналізуються найбільш розповсюдженні форми громадського контролю на виборах, а саме: діяльність політичних партій, громадських організацій, представників засобів масової інформації, довірених та уповноважених осіб, екзит-пол, громадський дискурс, громадська експертиза, громадські ради, діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, партисипативна демократія, діяльність опозиційних сил, акти громадської непокори;

- встановлено та обґрунтовано основні підходи щодо класифікації форм громадського контролю під час виборів на основні та допоміжні (додаткові).

Удосконалено:

- положення про важливість прийняття спеціального Закону України «Про громадський контроль», в якому були б законодавчо закріплені найбільш важливі питання, що пов'язані зі здійсненням громадського контролю на виборах та референдумах, в тому числі і детальний механізм гарантій функціонування форм громадського контролю на виборах та референдумах.

- пропозицію щодо становлення та розвитку громадських засобів масової інформації.

Набули подальшого розвитку:

- обґрунтування положення про низький рівень загальної і правової культури громадян та посадових осіб, особливо під час проведення виборів та референдумів, що сповільнює розвиток громадського контролю;

- пропозиції щодо подальшого запозичення та вдосконалення

зарубіжного досвіду в сфері народного волевиявлення, зокрема, розроблення механізму та закріплення в вітчизняному законодавстві електронного голосування;

- положення про те, що громадський контроль, зокрема, й громадський контроль під час виборів та референдумів є невід'ємною складовою громадянського суспільства.

Практичне значення. Сформульовані висновки та практичні рекомендації можна застосувати:

1) у правотворчій діяльності – як теоретичний матеріал під час розробки і прийняття законів та інших нормативно-правових актів, що визначають засади конституційного регулювання та гарантії громадського контролю при проведенні виборів та референдумів в Україні;

2) у науково-дослідній галузі – для подальшого дослідження конституційно-правових засад громадського контролю при проведенні виборів та референдумів в Україні;

3) у навчальному процесі – під час розробки та підготовки відповідних розділів підручників з конституційного права України та політології, у викладанні навчального курсу та в науково-дослідницькій роботі студентів;

4) у правовиховній роботі – для підвищення правової культури громадян України, в тому числі державних службовців, їх поінформованості щодо можливостей реалізації громадянами громадського контролю під час виборів та референдумів, що зближує суспільство та державу.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, які містяться у дисертації, обговорювались на засіданнях кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Ключові положення роботи були представлені автором та обговорювались на таких конференціях: III Конституційні читання (м. Харків, 28-29 травня 2010 р.); «Публічна влада в Україні та конституційно-правовий механізм її реалізації» (м. Харків, 28 вересня 2011 р.); «Юридична осінь 2011 року» (м. Харків, 9 листопада 2011 р.); «Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення» (м. Київ, 2011 р.); «Актуальні проблеми сучасної науки» (м. Київ, 24-26 жовтня 2011 р.); «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Запоріжжя, 28 грудня 2011 р.); «Особистість. Суспільство. Право.» (м. Полтава, 15 березня 2012 р.); «Сутність та значення впливу

законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 10-11 травня 2013 р.); «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Донецьк, 25-26 травня 2013 р.); «Розвиток юридичної науки на сучасному етапі» (м. Тернопіль, 5 червня 2013 р.); міжнародній науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Верховенство права як основа сучасного конституціоналізму. VI Тодиківські читання» (м. Харків, 27-28 вересня 2013 р.); міжнародній науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Державний суверенітет і народний суверенітет в сучасних умовах. VII Тодиківські читання» (м. Харків, 26-27 вересня 2014 р.); «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (м. Харків, 3-4 квітня 2015 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано шість статей в наукових фахових виданнях України та інших держав, що визнані фаховими для юридичних наук. Основні положення та висновки дисертаційної роботи також відображені в тезах тринадцяти доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (230 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 196 сторінок, із них основного тексту 176 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** дисертації обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається зв'язок з науковими планами та програмами, мета й завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, наукова новизна дисертаційного дослідження, проводиться аналіз одержаних результатів та їх апробація, міститься інформація щодо публікацій, структури та обсягу дослідження

Розділ 1 «Громадський контроль за виборами та референдумами як інститут конституційного права України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «*Громадський контроль за виборами та референдумами в конституційному праві України (генеза та визначення поняття)*» проаналізовано виникнення понять «контроль» та «громадський контроль», історичні витоки ідей контролю над державою, проводиться співвідношення термінів «контроль» та «нагляд». Автор, аналізуючи значну кількість визначень громадського контролю, дає власне визначення, в якому громадський контроль

розуміється як активна діяльність громадян та представників громадянського суспільства, що полягає в об'єктивному (неупередженому) спостереженні за діяльністю органів державної влади усіх рівнів, виявленні та своєчасному сповіщенні громадськості про зафіксовані факти порушення законів України у реалізації конституційних політичних прав громадян України. По суті громадський контроль – це невід'ємна складова демократичної держави, що полягає у активному залученні, за власним бажанням, громадян та представників громадянського суспільства до публічного контролю діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування з подальшим виявленням, реагуванням та оприлюдненням виявлених фактів правопорушень.

Автор виділяє певні характерні особливості громадського контролю з боку громадськості та класифікує їх за певними критеріями. Так, наприклад, за суб'єктом проведення громадського контролю виділяються: неурядові об'єднання; інститути громадянського суспільства; колективи, об'єднання громадян; окремі громадяни; представники громадянського суспільства. За формою проведення громадський контроль реалізується шляхом спостереження, перевірки, коригування, нагляду, виявлення порушень, порівняння, реагування, оцінювання, попередження та припинення порушення. За часом дії громадський контроль може бути постійним, що проводиться на протязі всього періоду перебування у владі представницьких органів та періодичним, який здійснюється під час окремих заходів чи реалізації окремих повноважень (наприклад, під час всенародного волевиявлення). За сферою дії громадського контролю: порушення громадянських (особистих), економічних, соціальних, культурних, політичних (в т.ч. виборчих) прав громадян. З такого багатоманіття сфер впливу можна сказати, що громадський контроль торкається всіх сфер життєдіяльності суспільства без виключення.

Питання ефективності громадського контролю під час волевиявлення громадян, в тому числі і на теренах України, хвилює людей не одне десятиліття. Автор переконаний, що належний громадський контроль має функціонувати не лише під час безпосередньої діяльності та прийняття рішень вже сформованими органами влади усіх рівнів, а й на стадії їх обрання народом, тим самим зменшуючи кількість порушень виборчого законодавства. Так, можна зазначити, що громадський контроль на виборах та референдумах розглядається як сукупність заходів з боку громадян та представників громадянського суспільства, які направлені на всебічний аналіз всього

передвиборчого процесу (референдарного процесу) з виявлення порушень закону та захисту виборчих прав громадян із можливістю кожному ознайомитись з результатами проведення такого контролю.

Еволюція розвитку громадського контролю на виборах та референдумах безпосередньо пов'язана, зокрема, і з розвитком виборчого законодавства держави. Тому, робиться висновок, що питання еволюції громадського контролю необхідно висвітлювати крізь призму розвитку виборчого та референдарного законодавства держави, яке змінювалось на кожному етапі державотворення.

Вказується, що корисним і повчальним для розбудови демократичного суспільства і підвищення ефективності громадського контролю в Україні є досвід проведення виборчих кампаній найближчих сусідів, зокрема в країнах Вишеградської групи. Зазначається, що в цих країнах головною формою безпосередньої участі громадян у прийнятті рішення з місцевих питань є референдум.

У підрозділі 1.2. «Функції громадського контролю за виборами та референдумами в аспекті забезпечення повновладдя Українського народу» автор виокремлює та досліджує функції громадського контролю.

На думку автора функції громадського контролю слід розуміти як сукупність заходів впливу інститутів громадянського суспільства на рішення та діяльність державних органів всіх рівнів з метою забезпечення повновладдя Українського народу.

З усього переліку відомих функцій права, в тому числі і конституційного, виокремлюються такі функції громадського контролю за виборами і референдумами: корегуюча, правоохоронна, зовнішньополітична, інформаційна, виховна, аксіологічна, превентивна.

Варто зазначити, що кожна з перелічених функцій по своєму важлива та самодостатня, проте найбільш ефективного результату можна домогтися у поєднанні цих функцій. В іншому випадку громадськість ризикує отримати негативні результати під час проведення виборів чи референдуму в аспекті порушення відповідного законодавства органами влади, місцевого самоврядування та суб'єктами виборчого та референдарного процесу. Систематичне порушення норм Конституції України та законів України, безумовно, може мати негативний вплив на побудову конституційної держави, становлення громадянського суспільства, дії принципу верховенства права, на появу апатії у громадян тощо. В кінцевому рахунку, результатом буде і зменшення ролі громадського контролю під час виборів та референдумів.

У підрозділі 1.3. «Референдум за народною ініціативою як форма громадського контролю за державною владою» досліджується референдум як одна з форм громадського контролю.

Громадський контроль, являючи собою один із інститутів громадянського суспільства, є суспільним явищем, завдяки якому громадяни мають можливість впливати на основні напрямки державної політики і здійснювати контроль за їх виконанням.

Саме тому, по суті, це визначає місце, значення та цінність, які займає громадський контроль в процесі реалізації громадянами України свого виборчого та референдарного права. В цьому сенсі можна стверджувати, що можливість громадян здійснювати контроль за виборами і референдумами передбачена українським законодавством, яке містить відповідні норми, наявність яких і ефективність їх застосування дає можливість громадськості впливати на процес обрання своїх представників в органи представницької влади та якість тих рішень, що приймаються громадянами України шляхом референдуму. Наявність відповідного законодавства може призвести до появи повноцінного правового інституту конституційного права України – інституту громадського контролю за виборами і референдумами.

Виокремлюються основні різновиди народної ініціативи: референдна народна ініціатива, законодавча народна ініціатива та конституційна народна ініціатива.

Робиться висновок, що роль референдумів на становлення суспільних відносин та громадський контроль в тому числі досить відчутна. Проведення таких заходів в суспільних колах формує більш-менш єдину картину громадської думки, відображаючи настрої загалу та ставлення громадян до діючої влади. Саме завдяки таким формам волевиявлення кожен громадянин безпосередньо стає учасником громадського контролю, часткою великого механізму, який впливає не лише на соціально-економічну сферу, а й на політичну в цілому, що не може не радувати. Саме шляхом проведення референдумів, зокрема, громадяни України є наближеними до влади та можуть відчувати себе повноцінними учасниками відносин між державою та суспільством, при цьому не втрачаючи своїх прав громадянина, реалізують контроль над владою.

Розділ 2 «Практичні аспекти реалізації громадського контролю за виборами та референдумами в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Основні форми громадського контролю за проведенням виборів в Україні» зазначається, що громадський контроль

має свої форми, за допомогою яких реалізується контрольна функція.

Автор виокремлює такі форми громадського контролю, як діяльність офіційних спостерігачів, довірених та уповноважених осіб, політичних партій, представників ЗМІ та громадських об'єднання, екзит-пол; експертний моніторинг; громадський дискурс; громадську експертизу; діяльність політичної опозиції; акти громадської непокори; партисипативну демократію, діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Пропонується власна класифікація форм громадського контролю на два види: *основні та допоміжні (додаткові)*. До основних форм громадського контролю відносяться: діяльність офіційних спостерігачів, довірених та уповноважених осіб, політичних партій, представників ЗМІ та громадських об'єднань. До допоміжних (додаткових) форм громадського контролю відносяться: екзит-пол; експертний моніторинг; громадський дискурс; громадську експертизу; діяльність політичної опозиції; акти громадської непокори; партисипативну демократію, діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Проводиться аналіз кожної з основних форм громадського контролю та робиться висновок, що громадські об'єднання можна розглядати як надію на елемент ефективного громадського контролю, за умови незалежності та патріотичності виконання своїх обов'язків. Держава повинна створити необхідні умови для повноцінного функціонування громадських об'єднань. Безумовно, це буде сприяти підвищенню їх авторитету та залученню значної кількості населення в діяльності громадських організацій. На наш погляд, уже в недалекому майбутньому це призведе до того, що і під час проведення виборів та референдумів громадяни через громадські організації будуть ефективно контролювати, наскільки чітко влада та суб'єкти виборчого процесу виконують вимоги закону, притримуються конституційних приписів виборчого права.

У підрозділі 2.2. *«Допоміжні (додаткові) форми громадського контролю за проведенням виборів та референдумів в Україні»* вказується, що основні форми громадського контролю є загальновідомими і досить поширеними. Втім, розвиток суспільства призвів до появи більш сучасних форм контролю з боку громадськості. Ці новели жодним чином не впливають на якість уже існуючих форм, а навпаки, автор наголошує, що поєднання різноманітних форм може забезпечити подальший розвиток і ефективність громадського контролю.

Зазначається, як і під час виборчих кампаній, покладається надія

на міжнародних спостерігачів, які в силу своєї високої правової культури і європейського менталітету об'єктивно оцінювали перебіг виборів та референдумів. Не можна забувати і про роль представників незаангажованих медіа, які повинні об'єктивно висвітлювати всі етапи виборів та референдумів і через які проводиться агітаційна програма під час проведення виборів та референдумів. Автор вважає, що залучення громадських ЗМІ в поєднанні з відеоспостереженням під час голосування та неупередженість міжнародних спостерігачів в своїй сукупності зможуть забезпечити проведення в Україні повноцінного виборчого і референдарного процесу.

У підрозділі 2.3. «Перспективи розвитку інституту громадського контролю за виборами і референдумами в Україні» вказується, що громадянське суспільство в сучасній Україні стало природною потребою громадськості щодо суттєвих змін у відносинах між особою, державою та суспільством. Розвиток громадянського суспільства пов'язаний із становленням демократії, в умовах якої держава перебуває під контролем суспільства. Існування справжнього народовладдя, укріплення суверенітету народу є наслідком формування громадянського суспільства.

Інститут громадського контролю в Україні за роки незалежності набув певного розвитку і може бути оцінений одночасно з показником розвитку громадянського суспільства. Відповідно до матеріалів, опублікованих українськими фахівцями у 2012 році позитивно оцінюючи діяльність форм громадського контролю, в той же час звертаємо увагу і на певні його проблеми. Зокрема, автор вважає, що проблема подальшого розвитку громадського контролю за виборами і референдумами в Україні стоїть так гостро, як і в сусідніх пострадянських країнах, у зв'язку з наявністю близьких за суттю соціально-політичних факторів.

Важливою домінантою у розбудові громадянського суспільства є громадянськість, яка передбачає наявність в суспільстві громадян, які здатні й бажають активно приймати участь у справах суспільства і держави завдяки глибокому розумінню своїх прав і обов'язків. Бути громадянином означає мати громадянськість - сукупність високих моральних якостей, таких, як політична і правова зрілість, патріотизм, відповідальність за долю Вітчизни, її народу, причетність до соціальної спільноти країни в якості повноправного громадянина. У взаємовідносинах держави і суспільства головною ціллю є те, що держава повинна захищати суспільство і не підміняти його собою, бути інструментом, який забезпечує в суспільстві задовільне, безоплатне

життя. В процесі вдосконалення громадянське суспільство все менше потребує втручання держави. Держава забезпечує права людини як громадянина як, громадянське суспільство – права людини, але у обох випадках умовою взаємоіснування є наявність особистості, наділеної правом і можливістю самореалізації.

Важливим напрямком розвитку громадянського суспільства виступає законодавче вдосконалення правового поля, яке займає далеко не останнє місце в належному функціонуванні громадського контролю. Зазначимо, що більшість вчених-конституціоналістів наголошують на проблемі законодавчої неврегульованості питання саме громадського контролю. Автор також вважає за доцільне прийняти єдиний нормативний акт про порядок організації і здійснення контролю в Україні у вигляді закону.

Крім того, пропонується внести деякі зміни до Основного Закону України, закріпивши в другому розділі норму, яка б встановлювала право кожного громадянина реалізовувати усіма законними способами громадський контроль за діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування, в тому числі під час передвиборчих кампаній та референдарного процесу, бо норми Конституції України є нормами прямої дії.

Позитивно вплинути на підвищення ефективності громадського контролю може запровадження «електронного голосування» та в створенні громадських ЗМІ.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено теоретичне узагальнення й запропоновано вирішення наукового завдання, що виявляється у з'ясуванні сутності та змісту громадського контролю, визначенні конституційно-правових засад інституту громадського контролю під час виборів та референдумів в Україні, а також необхідності вдосконалення їх конституційного регулювання. На підставі комплексного підходу до аналізу конституційно-правових засад інституту громадського контролю при проведенні виборів та референдумів в Україні автором сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень та висновків, які містять елементи наукової новизни.

1. Автором запропоноване власне визначення громадського контролю на виборах та референдумах, яке визначається як активна діяльність громадян та представників громадянського суспільства, що полягає у об'єктивному спостереженні за діяльністю органів державної

влади усіх рівнів, виявленні та своєчасному сповіщенні громадськості про зафіксовані факти порушення законів України під час реалізації громадянами своїх конституційних політичних прав і свобод.

2. Виділено характерні особливості громадського контролю та класифіковані за критеріями. За суб'єктом проведення громадського контролю ми виділяємо: неурядові об'єднання; інститути громадянського суспільства; колективи, об'єднання громадян; окремі громадяни; представники громадянського суспільства. За формою проведення громадський контроль реалізується шляхом спостереження, перевірки, коригування, нагляду, виявлення порушень, порівняння, реагування, оцінювання, попередження та припинення порушення. За часом дії: постійний громадський контроль, що проводиться на протязі всього періоду перебування у владі представницьких органів та періодичний, який здійснюється під час окремих заходів чи реалізації окремих повноважень (наприклад, під час всенародного волевиявлення). За сферою дії громадського контролю: порушення громадянських (особистих), економічних, соціальних, культурних, політичних (в т.ч. виборчих) прав громадян.

3. Дається визначення, що громадський контроль на виборах та референдумах є сукупність заходів з боку громадян та представників громадянського суспільства, направлені на всебічний аналіз всього передвиборчого процесу (референдарного процесу), з виявлення порушень закону та захисту виборчих та референдарних прав громадян з можливістю кожному ознайомитись з результатами проведення такого контролю.

4. Поняття «контроль» та «нагляд» не є тотожними. Нагляд витікає з контролю, нагляд є складовою частиною контролю, а тому доцільно застосовувати саме контроль як більш ширше та об'ємніше поняття, бо саме функція контролю повинні реалізовуватися представниками громадськості під час виборчого та референдарного процесу для забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні.

5. Є можливість стверджувати, що поступово законодавець збільшує кількість форм громадського контролю та розширює перелік гарантій його реалізації. Законодавець повинен не лише закріпити ці форми в законодавстві, а й розробити гарантії реалізації і введення відповідальності (наприклад, адміністративної) за перешкоджання громадянам реалізовувати громадський контроль за допомогою вказаних форм.

6. Важливим чинником розвитку засад громадського контролю на

виборах та референдумах виступає його законодавче закріплення. Ми наголошуємо на необхідності найшвидшого прийняття Закону України «Про громадський контроль», кодифікацію виборчого законодавства. Важливою проблемою сьогодення постає законодавча неврегульованість питання проведення місцевих референдумів, що позбавляє громадян права реалізовувати повновладдя на місцях.

7. Важливим та необхідним, на нашу думку, для скорішого розвитку та реалізації контролю з боку громадськості є закріплення в другому розділі Конституції України норми, якою передбачалось би право кожного громадянина України на участь в громадському контролі під час виборів та референдумів в Україні.

8. Зроблено висновок, що розвиток демократичних основ та становлення громадянського суспільства безпосередньо залежить від тісної співпраці державної влади з населенням. На сьогодні, по суті відсутній, як такий діалог суспільства і влади. Громадський контроль є одним з перспективних напрямків розвитку наближення влади до народу, а тому встановлення такого діалогу є нагальною проблемою, що потребує свого як найшвидшого вирішення.

9. Важливою формою реалізації громадського контролю над владою є референдум за народною ініціативою. Значення такої форми досить важко переоцінити, бо вона може бути найбільш ефективною. Законодавець надає громадянам України широке коло питань, з приводу яких можливе проведення референдуму за народною ініціативою

10. В українському суспільстві спостерігається зниження загального рівня правової культури населення. Великий відсоток громадян України є досить апатичними по відношенню до політичних процесів та життя держави і суспільства. Такий стан речей не може не турбувати. Навіть закріплення на законодавчому рівні права на громадський контроль, на жаль, не є гарантом ефективності такої діяльності. В такому контролі потрібне і бажання самих громадян бути учасником обрання владних інституцій та прийняття важливих рішень. Беручи участь в житті держави, громадянин відчуває певну громадську відповідальність за участь або неучасть в житті держави та суспільства. Необхідно якнайшвидше та рішуче здійснювати весь комплекс заходів, направлених на підвищення рівня загальної, правової та політичної культури громадян, а особливо посадових і службових осіб.

11. Передбачити в адміністративному законодавстві можливість притягнення до відповідальності осіб, які перешкоджають під час проведення виборів та референдумів здійсненню громадянами громадського контролю.

12. Незважаючи на те, що законодавство про громадський контроль на виборах та референдумах є досить розрізненим і суперечливим, втім воно реально існує, хоча і не реалізується повною мірою. Є всі підстави вважати, що відповідні правові норми в своїй сукупності утворюють самостійний правовий інститут конституційного права України – інститут громадського контролю за проведенням виборів та референдумів.

13. Пропонується власна класифікація форм громадського контролю під час виборів, яка поділяється на основні та допоміжні (додаткові). До основних віднесено: діяльність політичних партій, громадських організацій, представників засобів масової інформації, довірених та уповноважених осіб. До допоміжних (додаткових): екзит-пол, громадський дискурс, громадська експертиза, громадські ради, діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, партисипативна демократія, діяльність опозиційних сил, акти громадської непокори.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Логачова В.В. Роль і значення громадського контролю під час виборчого процесу в Україні / В.В. Логачова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Право. Харків. – 2011. - № 988. – С. 118-122.

2. Логачова В.В. Громадський контроль як елемент громадянського суспільства в Україні / В.В. Логачова // Юридична Україна. Київ. – 2012. – № 2 (110). – С. 26-31.

3. Логачова В.В. Перспективи розвитку громадського контролю за виборами і референдумами в Україні / В.В. Логачова // Юридична Україна. Київ. – 2012. – № 3 (111). – С. 43-47.

4. Логачева В.В. Значение деятельности представителей масс-медиа на развитие общественного контроля в Украине во время избирательной кампании / В.В. Логачева // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, Курск. – 2013. – № 5 (83). – С. 138-140

5. Логачова В.В. Вплив політичних партій на ефективність громадського контролю на виборах / В.В. Логачова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Ужгород. – 2013. – Вип. 21. Ч. II. – С. 142-144.

6. Логачова В.В. Ефективність форм громадського контролю на розвиток демократичних виборів в Україні / В.В. Логачова // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. - № 2. – [Електронний ресурс]. -

// Режим доступу: http://www.pap.in.ua/2_2013/Lohachova.pdf.

7. Логачова В.В. Громадський контроль за виборчим процесом в Україні: поняття та значення / В.В. Логачова // Треті конституційні читання: зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студ. (28-29 травн. 2010 р.) / Нац. юрид. акад. України. – Х.: Права людини, 2010. – С. 143-144.

8. Логачова В.В. Громадський контроль за виборами в Україні з боку представників ЗМІ: поняття та значення / В.В. Логачова // Юридична осінь 2011: зб. тез доп. і наук. повідомл. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобув. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – 2011. – С. 152-155.

9. Логачова В.В. Громадський контроль на виборах в Україні: конституційно-правова проблема / В.В. Логачова / Публічна влада в Україні та конституційно-правовий механізм її реалізації: матеріали наук.-практ. конф. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – 2011. – С. 129-131.

10. Логачова В.В. Офіційні спостерігачі від іноземної держави на виборах в Україні як форма громадського контролю / В.В. Логачова // Актуальні проблеми сучасної науки: зб. матер. восьмої міжн. наук.-практ. інтернет-конф. Київ. – 2011. – Ч. 3. – С. 16-17.

11. Логачова В.В. Поняття волонтерської діяльності та її значення для здійснення громадського контролю під час виборів / В.В. Логачова // Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності : генезис та напрями вдосконалення. Зб. матер. юрид. наук.-практ. інтернет-конф. Київ. – 2011. – С. 84-89.

12. Логачова В.В. Законодавче закріплення громадського контролю під час виборів до органів державної влади / В.В. Логачова // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матер. міжн. наук.-практ. конф. Запоріжжя. – 2011. – Ч. I. – С. 40-43.

13. Логачова В.В. Громадські організації як форма громадського контролю на виборах в Україні / В.В. Логачова // Особистість. Суспільство. Право. Зб. наук. стат. та тез наук. повід. за матер. міжн. наук.-практ. конф. Харків. – 2012. – С. 222-225.

14. Логачова В.В. Вибори як елемент забезпечення народовладдя в Україні та проблеми громадського за їх проведенням / В.В. Логачова // Розвиток юридичної науки на сучасному етапі: матер. міжн. наук.-практ. інтерн.-конф. Тернопіль. – 2013. – С. 7-9.

15. Логачова В.В. Громадська експертиза як сучасна форма громадського контролю на виборах в Україні / В.В. Логачова // Верховенство права як основа сучасного конституціоналізму: VI

Тодиківські читання: зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студ. (27-28 верес. 2013 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х.: Права людини, 2013. – С. 117-118.

16. Логачова В.В. Значення та подальший розвиток всевітньої мережі Інтернет як ефективної форми громадського контролю / В.В. Логачова // Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: міжн. наук.-практ. конф. Донецьк. – 2013. – С. 34-37.

17. Логачова В.В. Правовий статус довірених осіб на виборах Президента України / В.В. Логачова // Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин: міжн. наук.-практ. конф. Одеса. – 2013. – Ч. I. – С. 53-55.

18. Логачова В.В. Громадський контроль як гарантія демократичних виборів в Україні / В.В. Логачова // Державний суверенітет і народний суверенітет в сучасних умовах: VII Тодиківські читання: зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (26-27 верес. 2014 р.) / НЮУ ім. Я. Мудрого. – Х.: Права людини, 2014. – С. 120-121.

19. Логачова В.В. Функції громадського контролю під час народного волевиявлення в Україні / В.В. Логачова // Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: міжн. наук.-практ. конф. Харків. – 2015. – С. 22-24.

АНОТАЦІЯ

Логачова В. В. Конституційно-правові засади громадського контролю при проведенні виборів та референдумів в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню конституційно-правових засад громадського контролю під час виборів та референдумів в Україні. У роботі розглянуті особливості еволюції ідей громадського контролю та запропоноване власне визначення громадського контролю. Виокремлено та проаналізовано функції громадського контролю, особливості їх реалізації та значення для підвищення ефективності контролю з боку громадськості.

Сформульовані форми громадського контролю під час виборів та референдумів в Україні та класифіковані на види: основні та додаткові (допоміжні). Детально розглянуто кожну з форм громадського контролю, сформульовані позитивні та негативні тенденції подальшого розвитку та функціонування цих форм. Запропоновані критерії подальшого розвитку громадського контролю на виборах та референдумах в Україні, використовуючи досвід зарубіжних країн світу.

Ключові слова: громадський контроль, громадянське суспільство, політичні партії, громадські об'єднання, референдум, вибори, функції громадського контролю, форми громадського контролю.

АННОТАЦИЯ

Логачева В. В. Конституционно-правовые основы общественного контроля при проведении выборов и референдумов в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию конституционно-правовых основ общественного контроля во время выборов и референдумов в Украине. В работе рассмотрены особенности эволюции идей общественного контроля и предложено собственное определение общественного контроля. Выделены и проанализированы функции общественного контроля, особенности их реализации и значение для повышения эффективности контроля со стороны общественности. Сформулированы формы общественного контроля при проведении выборов и референдумов в Украине и классифицированы на виды: основные и дополнительные. Детально рассмотрена каждая из форм общественного контроля, сформулированы положительные и отрицательные тенденции дальнейшего развития и функционирования этих форм. Предложены критерии дальнейшего развития общественного контроля на выборах и референдумах в Украине, используя опыт зарубежных стран мира.

Ключевые слова: общественный контроль, гражданское общество, политические партии, общественные объединения, референдум, выборы, функции общественного контроля, формы

общественного контроля.

ANNOTATION

Logachova V. V. Constitutional and legal foundations of social control in elections and referendums in Ukraine. – On rights for a manuscript.

The thesis on competition of a scientific degree of candidate of legal Sciences, specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. – At the Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2016.

The thesis is devoted to the comprehensive study of the constitutional-legal foundations of public control in elections and referendums in Ukraine. In the article the peculiarities of the evolution of ideas of public control and offered her own definition of social control. Isolated and analyzed the function of social control, especially of their implementation and importance for increasing the efficiency of control by the public. Formulated forms of social control in elections and referendums in Ukraine and classified into types: basic and advanced. Considered in detail each of the forms of social control, is formulated positive and negative trends in the further development and functioning of these forms. Proposed criteria for further development of public control on elections and referendums in Ukraine, using the experience of foreign countries.

Key words: social control, civil society, political parties, public associations, referendum, elections, functions of social control, forms of social control.

Підписано до друку _____ 2016 р. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік вид. арк. 0,9.
Тираж 120 прим. Зам. № _____

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.